

Тетяна Хуторянська

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА НОРМАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

The analysis of practice of prevention of offences that trench upon normal development of child in the separate countries of the world is carried out in the article. The special attention drawn to the state reacting in case of finance of any violent actions in relation to a child in families and measures of responsibility of parents. The author offers by analogy with foreign countries to develop and implement in Ukraine special educational trainings and courses for workers of social services, militia and other persons, that engage in warning of offences that trench upon normal development of child.

Key words: child, violence in families, normal development of a child, offence.

Актуальність теми. З огляду на відносно невеликий строк існування України як незалежної, правової, демократичної держави, їй бракує досвіду у вирішенні багатьох важливих питань з різних галузей діяльності, зокрема запобігання правопорушенням, що посягають на нормальний розвиток дитини. Тому доцільним є використання позитивного досвіду інших країн. Адже вивчення досвіду інших країн з вирішення цієї проблеми дозволить вітчизняним науковцям і практикам використовувати все позитивне з того, що вже розроблено, впроваджено та апробовано в цих країнах, а також утриматися від використання методів та підходів, які себе не виправдали.

Отже, **метою статті** є аналіз практики запобігання правопорушенням, що посягають на нормальний розвиток дитини, в окремих країнах світу з метою визначення шляхів запозичення позитивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

Стан наукового дослідження. Питання запобігання правопорушенням, що посягають на нормальний розвиток дитини, порушувалися в наукових працях О. Б. Андрєєвої, Є. О. Безсмертного, А. Б. Благої, О. В. Бойко, А. С. Васильєва, Т. І. Возної, О. Ю. Дрозда, Ф. К. Думко, Т. Г. Зайцевої, Я. М. Квітки, К. Б. Левченко, О. В. Негодченко, І. О. Панова, Г. О. Пономаренко, М. О. Тучака, Х. П. Ярмачі та ін.

Виклад основного матеріалу. Проблема правопорушень, що посягають на нормальний розвиток дитини, насамперед насильницьких дій щодо жінки та дитини, не є локальною, характерною виключно для України. Вона не обмежується рамками певної політичної чи економічної системи. Цій проблемі пріоритетну увагу приділяє вся світова спільнота та владні структури держав.

Законодавство деяких країн узагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. У деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише певних форм насильства. Так, аналіз наявної інформації показав, що в 79 країнах світу закони з протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо; згвалтування в шлюбі визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані із сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство щодо жінок виділяється в окрему категорію злочинів; у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути покарання, якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду.

Наведені вище цифри характеризують розміри та серйозність проблеми насильства в сім'ї у всьому світі. Проте статистика не зовсім віддзеркалює реальний масштаб даного порушення прав людини. Відсутні систематичні дослідження проблеми насильства в сім'ї. Той факт, що в деяких країнах зібрано багато інформації з даної проблеми, а в інших така інформація відсутня, зовсім не означає, що ця проблема характерна лише для окремих країн. Навпаки, це лише свідчить про необхідність проведення подальших досліджень, які дозволили б зрозуміти, як ефективно боротися з проблемою насильства в сім'ї.

17 грудня 1999 року рішенням Генеральної Асамблеї ООН 25 листопада було проголошено

Міжнародним днем боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок і дітей. 5 березня 2006 року в Лондоні з прес-конференції, організованої міжнародною правозахисною організацією “Amnesty International” (“Міжнародна Амністія”), розпочалася нова всесвітня кампанія “Зупинимо насильство щодо жінок та дітей”. У СНД, зокрема в Україні, щороку з 25 листопада по 10 грудня відбувається кампанія “16 днів боротьби з насильством в сім’ї”. Дані факти свідчать про те, що міжнародна спільнота визнала насильство в сім’ї проблемою світового масштабу.

Незважаючи на відсутність закону з протидії насильству в сім’ї, наприклад, у Росії ведеться робота із запобігання насильству в сім’ї та іншим соціально негативним явищам. Позитивним досвідом, на нашу думку, є застосування методу картографування території. Так, за допомогою даного методу Центр соціальної допомоги сім’ї та дітям визначив райони, де живуть сім’ї з низьким прибутком, сім’ї “соціального ризику”, неповні та багатодітні сім’ї. Метою картографічного забезпечення соціальної роботи є надання суб’єктові управління для реалізації заходів із соціального захисту сімей необхідної комплексної та достатньої оперативної інформації про стан об’єкта¹.

Необхідно зазначити, що в деяких країнах вже створені спеціально підготовлені підрозділи поліції для боротьби з насильством у сім’ї. Наприклад, у Бразилії були створені спеціальні поліцейські дільниці для роботи з жіночих питань, включаючи побутове насильство. Співробітниками таких дільниць є виключно жінки². На наш погляд, набір у дані спеціальні поліцейські підрозділи виключно жінок дискримінує чоловіків, адже жертвою насильства в сім’ї може бути й особа чоловічої статі.

Закон “Про побутове насильство”, прийнятий в Грузії в травні 2006 року, надає право поліції та судам першої інстанції видавати постанови про заходи тимчасового захисту. Якщо винна особа порушить умови, перелічені в постанові про заходи захисту, вона буде притягнена до кримінальної відповідальності. На нашу думку, настання кримінальної відповідальності за порушення постанови про заходи захисту є досить доцільним, оскільки в даному разі особа порушує не лише норми суспільного співжиття та норми права, а й виказує неповагу до органу державної влади, який видав дану постанову.

У Киргизстані Закон “Про соціально-правовий захист від насильства в сім’ї” був прийнятий 2003 року. Він виходить із того, що при вжитті заходів запобігання насильству в сім’ї необхідно враховувати культурні традиції народів Киргизстану і, не зменшуючи можливості застосування кримінальних санкцій, намагатися вирішити складні життєві ситуації адміністративними та цивільними засобами захисту, а також іншими соціальними методами. Закон не вимагає додаткових фінансових вкладів, розширює коло суб’єктів із запобігання насильству в сім’ї і спрямований на збереження сім’ї³.

Закон про охорону сім’ї, прийнятий в Туреччині 1998 року, становить собою прогресивну законодавчу базу, спрямовану на протидію насильству в сім’ї⁴. Проте законодавство Туреччини передбачає захист тільки жінок, які перебувають в офіційному шлюбі і проживають під одним дахом із чоловіком.

Не вдалим, на наш погляд, є підхід до здійснення правосуддя в Ізраїлі. Суд на рівні різних інстанцій уже прийняв теорію того, що якщо поліцейське розслідування не було проведено якісно і слідство не перевірило очевидні речі, то це може призвести до повного зняття звинувачень. Ми вважаємо, що ця теорія негативно відіб’ється на запобіганні насильству в сім’ї, адже потерпілий не повинен відповідати за помилки в діяльності правоохоронних структур, а винний повинен у будь-якому разі понести покарання.

У Німеччині з 1 січня 2002 року діє закон про захист від насильства в сім’ї, який встановлює, що особа, яка вчинила насильство в сім’ї, повинна залишити дім. У разі вчинення насильства в сім’ї жертва повинна терміново проінформувати поліцію (по телефону чи іншим чином). Коли наряд поліції прибуде, жертва насильства в сім’ї повинна розказати про те, що сталося, вказати на тілесні

1 Устинов, А., Карева, А. (2002). Виктимологическая профилактика преступлений. *Профессионал*, 6, 22-23.

2 Курс “Побутового насильства”: *посібник учасника* (2009). Київ.

3 Закон Киргизстану “Про соціально-правовий захист від насильства в сім’ї”, прийнятий у 2003 році // *Жилищный, Семейный кодексы Кыргызской Республики, Кодекс КР о детях* (2006). Бишкек: “Академия”.

4 Закон Туреччини про охорону сім’ї 1998. <www.wwhr.org>.

ушкодження, які було завдано кривдником. Поліція в даному випадку зобов'язана скласти протокол із викладенням подій, поясненнями обох сторін та описом тілесних ушкоджень, які мають місце¹.

Найбільш доцільним, на нашу думку, є використання досвіду запобігання насильству в сім'ї Сполучених Штатів Америки, з огляду на те, що соціальна проблема домашнього насильства у США була поставлена ще в 70-х роках ХХ ст. у зв'язку з активізацією жіночого руху².

Необхідно зазначити, що в кожному штаті США існує окреме законодавство із запобігання і боротьби з насильством у сім'ї. Ми для аналізу вибрали законодавство із запобігання і боротьби з насильством у сім'ї штату Іллінойс, яке авторка мала можливість вивчити та безпосередньо ознайомитися з організацією його застосування на практиці під час перебування у м. Чикаго в межах програми навчання в літній школі права.

Основним законодавчим актом, що регулює питання, пов'язані з протидією насильству в сім'ї в штаті Іллінойс, є Акт про боротьбу з насильством у сім'ї³.

Необхідно зазначити, що в штаті Іллінойс створені суди для розгляду справ, пов'язаних із насильством у сім'ї. У зазначених судах розглядаються як кримінальні, так і цивільні позови.

Жертва насильства в сім'ї може отримати один із трьох видів охоронних ордерів – надзвичайний охоронний ордер. У період, коли немає судових засідань, зокрема в нічний час і вихідні, ордер можна отримати, звернувшись до поліції, яка в цьому разі зв'яжеться з черговим суддею. Останній визначить, чи є підстави казати про значну вірогідність негайної загрози насильства і, якщо це так, видасть надзвичайний ордер. Однак коли судові засідання поновлюються, потерпілий має з дотриманням всіх правил звернутися до суду за отриманням тимчасового ордеру.

Тимчасовий охоронний ордер. Коли суд працює, ордер можна отримати шляхом подання у відповідному суді позову з проханням про захист від насильства в сім'ї, повідомляючи суддю про характер насильства, особу кривдника та бажаний зміст охоронного ордеру. За наявності вірогідної небезпеки подальшого насильства суд може видати такий ордер з 14–21-денним терміном дії, без попереднього повідомлення кривдника.

Постійний охоронний ордер. Після видання тимчасового охоронного ордеру і повідомлення про це особі, яка вчинила насильство в сім'ї, у 10-денний строк призначається судове засідання, на якому особа, звинувачена в насильстві, матиме змогу викласти своє бачення подій. Після слухання справи, якщо суддя вирішить, що були надані достатні докази вини особи, звинуваченої у вчиненні насильства в сім'ї, дія ордеру може бути продовжена на термін до 2 років⁴.

Виданий судом охоронний ордер вноситься до Реєстру охоронних ордерів штату – комп'ютерної системи обліку, яку використовують судді та правоохоронні органи. Згідно з федеральними законами і законами штатів охоронні ордери, видані в одному штаті, так само дійсні й в інших штатах.

За наявності підстав вважати, що особа, яка вчинила насильство в сім'ї, порушила заборони чи не виконує зобов'язання, встановлені охоронним ордером, поліція зобов'язана її заарештувати, адже будь-яке порушення охоронного ордеру тягне кримінальну чи цивільно-правову відповідальність⁵.

Необхідно зазначити, що в м. Чикаго штату Іллінойс офіцери, які займаються проблемою насильства в сім'ї, обов'язково регулярно відвідують спеціальні тренінги та програми підготовки, які фінансуються за кошти бюджету штату. За рік таке навчання проходять близько 1 000 офіцерів поліції м. Чикаго⁶.

Цікавим є досвід запобігання насильству в сім'ї в Канаді, де сьогодні проблема насильства в сім'ї інтегрована в поточні програми багатьох урядових департаментів, таких як Міністерство

1 Хаак, В. (2006). Что делать, если ссоры между супругами перерастают в рукоприкладство. *«Европа-Экспресс»*, 8 (416).

2 Думко, Ф.К. (1999). Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: *матеріали 5-го Міжнародного науково-практичного семінару*. Одеса: OIBC.

3 *Illinois Domestic Violence Act and other Significant Laws Affecting Domestic Violence* (2001). Illinois Coalition Against Domestic Violence Legal Institute.

4 *Illinois Domestic Violence Act and other Significant Laws Affecting Domestic Violence* (2001). Illinois Coalition Against Domestic Violence Legal Institute.

5 Model Domestic Violence Protocol: Law Enforcement Component. *Illinois Criminal Justice Information Authority*. <<http://www.icjia.state.il.us/public/pdf/IDVMP/Model%20DV%20Protocol%202007.pdf>>.

6 Ковальова, О.В. (2007). Запобігання насильству в сім'ї: досвід штату Іллінойс США. *Південноукраїнський правничий часопис*, 3, 41-43.

охорони здоров'я, Міністерство нерухомості та будівництва, Королівська Канадська кінна поліція (RCMP), Міністерство юстиції, Міністерство спадку, Міністерство у справах жінок, Відомство статистики Канади, а також низку проектів та програм розвивають Міністерство національної оборони, Міністерство у справах індіанців та народів півночі, Міністерство у справах громадянства та імміграції, Міністерство іноземних справ і зовнішньої торгівлі та ін.

Особлива увага приділяється питанням медичної допомоги потерпілим від насильства в сім'ї. Міністерством охорони здоров'я Канади у співробітництві з медичними навчальними закладами, асоціаціями лікарів та медичних сестер організовані курси, навчальні семінари для медичного персоналу, який має справу з особами, що зазнали насильства в сім'ї. За вказівкою даного Міністерства були також розроблені правила поведінки для лікарів та видано посібник для медичних сестер, які надають допомогу жертвам насильства в сім'ї.

У Канаді існують служби із запобігання насильству в сім'ї, з ресурсів яких місцевим організаціям для проведення роботи із запобігання насильству в сім'ї виділяються невеликі гранти. Крім того, був створений інформаційний пакет для підлітків з метою розширити їхні знання про можливість насильства під час побачень, а також про насильство щодо жінок. Ця робота спрямована на підвищення самосвідомості молоді та забезпечення превентивних дій у разі загрози насильства.

У Вінніпегу з 1990 року діє Суд по справах насильства в сім'ї, створений під тиском громадськості для розгляду випадків насильства у відносинах подружжя, щодо дітей та осіб похилого віку. Створення цього спеціального суду забезпечує такий самий суворий підхід до випадків насильства в сім'ї, як і до інших проявів насильства проти особистості. Робота суду по справах насильства в сім'ї визнана успішною, зокрема завдяки підбору спеціально підготовлених суддів та прокурорів, обізнаних про проблеми насильства. Крім того, як компонент звинувачувального процесу створена Програма захисту жінок (The Women's Advocacy Program), яка забезпечує підтримку жінкам на всіх етапах взаємодії з правозахисною системою. Внаслідок діяльності судів з насильства в сім'ї в провінції Манітоба, а також інших провінціях і територіях Канади випадки насильства в сім'ї перестали вважатися неважливими справами і ними займаються висококваліфіковані фахівці.

У відповідності до Акта про жертви насильства в сім'ї в провінції Саскачеван 1995 року введені в дію ордери, які надають спеціально підготовленим мировим суддям "право термінового втручання в будь-який час доби". Спеціальний ордер на вхід в житло дозволяє офіційним особам контролювати ситуацію й у разі необхідності (у тому разі, якщо вона не може діяти самостійно) евакуювати жертву. Порушення будь-якої частини зазначеного Акта є кримінальним злочином. Кожен офіцер поліції в провінції пройшов спеціальне навчання із застосування законодавства по боротьбі з насильством в сім'ї.

В Онтаріо існують також два типи судів по справах насильства в сім'ї. У судах одного типу розглядаються більш прості випадки, зокрема, що стосуються осіб, які вперше порушили закон. Суди другого типу розглядають більш серйозні випадки, які вимагають суворого покарання. Така спеціалізація допомагає покращити якість судового провадження та більше сприяє захисту інтересів жертв насильства в сім'ї.

У Канаді набули популярності дослідницькі центри по проблемах насильства в сім'ї та насильства проти жінок. Вони створені 1993 року та фінансуються Дослідницькою радою по соціальних та гуманітарних науках Канади та федеральним Департаментом охорони здоров'я і соціального забезпечення, а також отримують кошти від місцевих об'єднань громадян. Ці центри прагнуть забезпечити стійке співробітництво між ученими, викладачами, практиками, політиками і всіма зацікавленими організаціями¹.

Крім того, у Канаді розпочата кампанія "Біла Стрічка", унікальна ініціатива канадських чоловіків. Чоловіки, учасники кампанії "Біла Стрічка", закликають чоловіків усього світу протягом періоду з 25 листопада по 6 грудня носити білі стрічки, повісити їх на свої дома, автомашини, робочі місця та ніколи не вчиняти насильство щодо жінок; ніколи не закривати очі на насильство щодо жінок; ніколи не мовчати про насильство щодо жінок².

Висновок. На підставі вищевикладеного для ефективного вирішення проблеми правопорушень, що посягають на нормальний розвиток дитини, у кожній країні вкрай необхідно

1 Курс "Побутового насильства": посібник учасника (2009). Київ.

2 Кампанія "Біла Стрічка" в Канаді. <<http://www.bbcussian.com/>>.

адекватне законодавство, яке б враховувало міжнародні рекомендації, національні особливості країни, а також позитивний досвід інших країн у вирішенні даної проблеми.

Доцільним вбачається розроблення та впровадження в Україні за аналогією зарубіжних країн спеціальних навчальних тренінгів та курсів для працівників соціальних служб, міліції та інших осіб, які займаються запобіганням правопорушенням, що посягають на нормальний розвиток дитини. Пропонується розробити спеціальні інформаційні картки, в яких міститиметься інформація про права жертви насильства в сім'ї та її можливості, з обов'язковим зазначенням контактних телефонів, за якими вона може звернутися за допомогою. Зазначені інформаційні картки повинні роздавати дільничні інспектори міліції.

References

1. Dumko, F.K. (1999). Gromads'ka programa spivrobotnictva po zapobigannju nasil'stvu v sim'i: *materiali 5-go Mizhnarodnogo naukovopraktichnogo seminaru*. Odesa: OIVS.
2. *Illinois Domestic Violence Act and other Significant Laws Affecting Domestic Violence* (2001). Illinois Coalition Against Domestic Violence Legal Institute.
3. Кампанія "Bila Strichka" в Канаді. <<http://www.bbcrussian.com/>>.
4. Khaak, V. (2006). Chto delat', esli ssory mezhdru suprugami pererastajut v rukoprikladstvo. «*Evropa-Ehkspress*», 8 (416).
5. Koval'ova, O.V. (2007). Zapobigannja nasil'stvu v sim'i: dosvid shtatu Illinojs SSHA. *Pivdenoukrains'kij pravnicnij chasopis*, 3, 41-43.
6. Kurs "Pobutovogo nasil'stva": *posibnik uchasnika* (2009). Kiiv.
7. Model Domestic Violence Protocol: Law Enforcement Component. *Illinois Criminal Justice Information Authority*. <<http://www.icjia.state.il.us/public/pdf/IDVMP/Model%20DV%20Protocol%202007.pdf>>.
8. Ustinov, A., Kareva, A. (2002). Viktimologicheskaja profilaktika prestuplenij. *Professional*, 6, 22-23.
9. *Zakon Turechchini pro okhoronu sim'i 1998*. <www.wwhr.org>.
10. *Zhilishchnyj, Semejnij kodeksy Ehyrgyzskoj Respubliki, Ehodeks EHR o detjakh* (2006). Tishkek: "Akademija".